

PEVNOSTNÍ VS. VEŘEJNÝ PROSTOR MĚSTA. VÝVOJ VYBRANÝCH MĚSTSKÝCH PROSTORŮ V HRADCI KRÁLOVÉ OD PEVNOSTI K DNEŠKU

STRONGHOLD AREAS VS. PUBLIC SPACES OF THE CITY. DEVELOPMENT OF SELECTED URBAN SPACES IN HRADEC KRÁLOVÉ FROM THE STRONGHOLD ERA TO THE PRESENT DAY

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54, Praha 17 - Řepy
e-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz

Klíčová slova: veřejné prostory, Hradec Králové, urbanismus, územní plánování, náměstí Svobody, Gočárova třída, Ulrichovo náměstí

Key words: public spaces, Hradec Králové, urbanism, urban planning, Svobody square, Gočárova avenue, Ulrichovo square

Abstrakt:

Systém veřejných prostorů je zásadní nejen pro prostorovou organizaci města, ale i pro fungování života města jako takového. V případě transformace pevnostních měst na města moderní bývá akcentován význam okružní třídy, ale vlastní život města se přitom odehrával a odehrává v prostorech zcela odlišných, na náměstích, městských třídách a v řadě dalších „spojujících“ ulic. **Článek se zaměřuje na veřejné prostory centrálního Hradce Králové, které vznikly v průběhu transformace města z pevnosti na moderní město a na jejich význam pro formování Hradce Králové jako „velkoměsta“.** Důraz je kladen na ústřední soustavu městských prostorů západně od Pražského mostu – náměstí Svobody, Gočárovu třídu a Ulrichovo náměstí.

Metodologicky je článek založen na analýze historických údajů, jejich deskripci a komparaci s obecnými metodologickými přístupy v oblasti zkoumání veřejných prostorů.

Abstract:

The public space system is of key importance not only for the spatial organisation of the town, but also for the functioning of town life as such. In the instance of the transformation of stronghold towns into modern cities, it is the significance of the ring road which is usually emphasised, nonetheless the actual life of the town used to take part and still does in totally different spaces, such as squares, city avenues, and many other "connecting" streets. **The article focuses on public spaces of central Hradec Králové formed in the course of the transformation of the town from the stronghold into a modern city and their importance in the development of Hradec Králové as a "city".** The emphasis is placed on the central system of urban spaces west of Prague Bridge, i.e. Liberty Square, Gočár Avenue and Ulrich Square.

From the methodological point of view, the article is based on an analysis of historical data, their description and comparison with general methodological approaches in exploring public spaces.

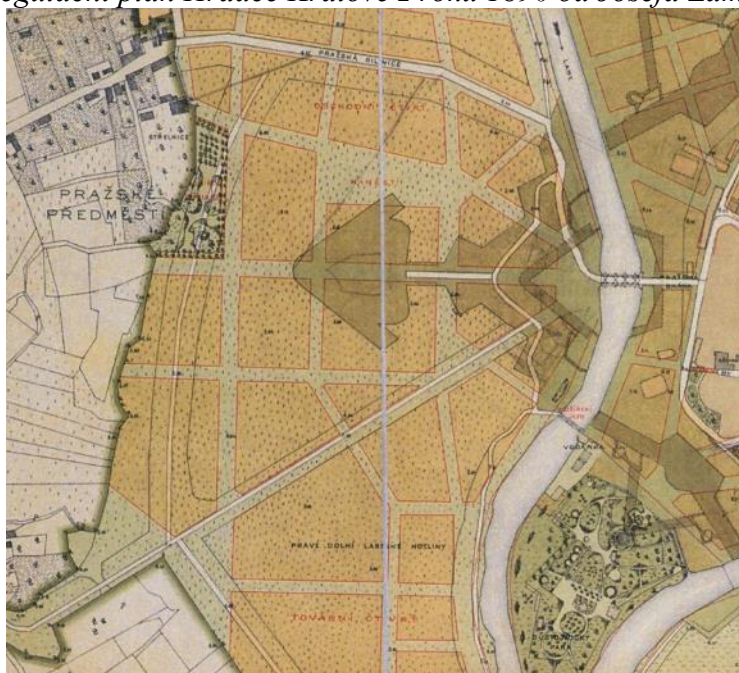
Úvod

Veřejné prostory vytváří specifický a nezaměnitelný obraz každého města. Prostřednictvím veřejných prostorů obyvatelé i návštěvníci město vnímají, popisují, a také samozřejmě hodnotí. Jako „veřejné prostory“ charakterizujeme všechny „nezastavěné prostory ve městě, které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města, buď nepřetržitě, nebo s časovým omezením (např. parky zavírané na noc). Základní charakteristikou veřejného prostoru je jeho obyvatelnost spojená s užitností pro obyvatele, tj. musí sloužit obyvatelům města k provozování nejrozličnějších činností pohybových (chůze, jízda na kole) a pobytových (sezení, hry).“ (Šilhánková, 2003) Veřejné prostory se ale ve městě nenacházejí samostatně – izolovaně, ale vytvářejí, někde více a jinde méně, rozsáhlý systém. Systém veřejných prostorů města je tvořen sítí ulic, náměstí, zelených ploch a ostatních prostorů, které umožňují zajistit základní fungování města – pohyb po něm a pobyt v něm. Systém veřejných prostorů města je výslednicí dlouhodobého procesu vzniku a růstu města. Systém veřejných prostorů, zejména ulic a náměstí, je v čase poměrně stabilní – spíše se setkáváme s nahrazením starého domu novým než změnou trasy staré ulice. (Šilhánková, 2003) Protože předmětem našeho zájmu je období od zrušení pevnosti a bourání hradeb přibližně do počátku 2. světové války, pojďme se tedy na vývoj systému veřejných prostorů města Hradce Králové v této etapě podívat podrobněji.

Systém veřejných prostorů města Hradce Králové

Hradec Králové v rozsahu dnešního historického jádra byl sevřen mohutnými hradbami barokní pevnosti. Vzhled města v hradbách – jeho prostorové uspořádání i systém veřejných prostorů – nám zůstal velmi dobře zachován nejen v historických pramenech, jako je např. Žaloudkův model pevnosti, ale zejména v realitě samé. V době pevnosti, v důsledku nedostatku stavebních pozemků se finálně stabilizovala uliční struktura v historickém jádru – zejména plná obestavba bloků severně Velkého náměstí.

Obrázek 1: Regulační plán Hradce Králové z roku 1890 od Josefa Zámečnicka – výřez

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Od konce 19. století ale již dochází k mohutnému rozvoji města, při kterém vzniká rozsáhlá zástavba dnešního centra města mezi pravým břehem řeky Labe a Pražským Předměstím. Veškerá výstavba v té době probíhala na podkladě regulačních plánů. První z nich vytvořil Josef Zámečník v roce 1890. Tento plán již v sobě nesl prvky radiálních ulic a okruhu v obrysu hradebního obvodu. Na základě tohoto plánu vzniká náměstí Svobody se základem „trojzubce“ cest, obě labská nábřeží – Eliščino a Tylovo a je fixován průběh Pražské silnice (dnešní tř. Karla IV.)

V roce 1909 proběhla soutěž na nový regulační plán, jejímiž vítězi se stali Vladimír Zákřejs, Josef Šejna a Václav Reichl ml. V jejich návrhu se objevuje myšlenka vytvoření městské okružní třídy architektonizované po obvodě veřejnými budovami. Vypracování regulačního plánu bylo v roce 1911 svěřeno Václavu Reichlovi ml. a Oldřichu Liskovi. Tento regulační plán již důsledně uplatňuje radiálně okružní systém a řeší i nově vznikající potřebu koordinace rozvoje Hradce Králové s jeho předměstími, zejména s Pražským Předměstím, jehož směrem se město rychle rozrůstalo. Podle tohoto plánu je postaveno zejména dnešní Masarykovo náměstí a síť ulic s ním prostorově souvisejících (Čelakovského, Havlíčkova aj.)

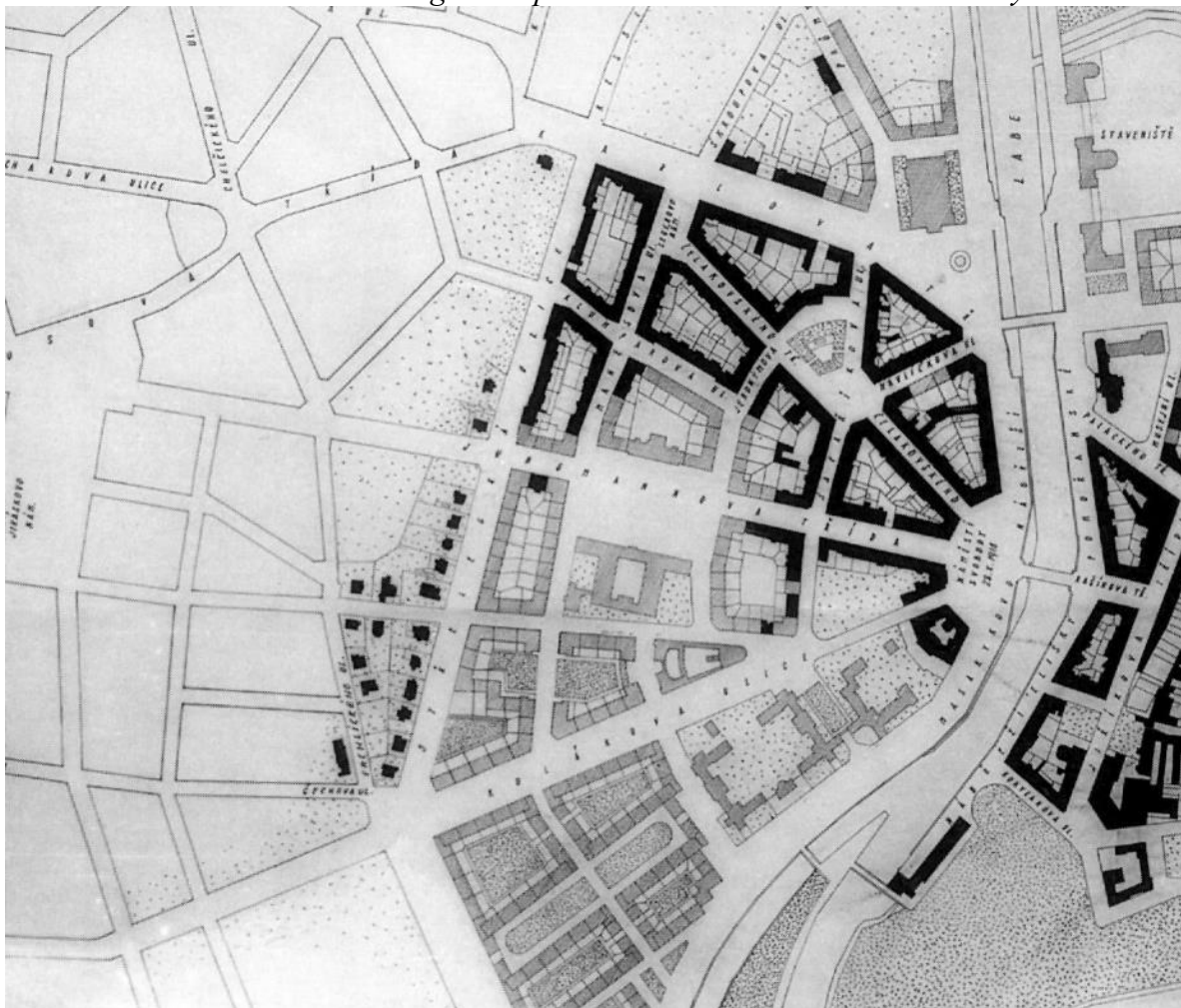
Obrázek 2: *Generální zastavovací plán města 1911
od Oldřicha Lisky a Václava Rejchla ml. – výřez*

Zdroj: Potůček, [2009]

Zcela novou kvalitu do tvorby veřejných prostorů nové části centra Hradce Králové přináší Josef Gočár, který vytvořil další regulační plán města v letech 1926 – 28. Gočár, tak jako jeho předchůdci rozvíjí město radiálně okružním systémem. V tomto svém plánu soustřeďuje veřejné budovy do podnože starého města a na nábřeží a zajišťuje dálkové průhledy po radiálách na historickou siluetu města.

Obrázek 3: Gočárův regulační plán Hradce Králové z roku 1926 – výřez

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Při porovnání Gočárova regulačního plánu s původní situací v roce 1890 je v plánu patrná půdorysná stopa pevnosti, kterou respektovali i starší regulační plány (trasa aleje V Lipkách, směr dnešní Gočárovy třídy a poloha dnešního Ulrichova náměstí, trasa ul. Karla IV. i trasa ulice Střelecké).

Význam Gočárova přínosu pro rozvoj systému veřejných prostorů je proto zejména v jeho soustředění se nejen na základní regulaci, ale také na kultivaci parteru nově vznikajících nebo i existujících ulic a náměstí. Vrcholem jeho díla v této oblasti jsou především výstavba Ulrichova náměstí a přestavba a úprava náměstí Masarykova.

Obrázek 4: Porovnání základních prostorových prvků Královéhradecké pevnosti
a Gočárovvy regulace

situace 1890

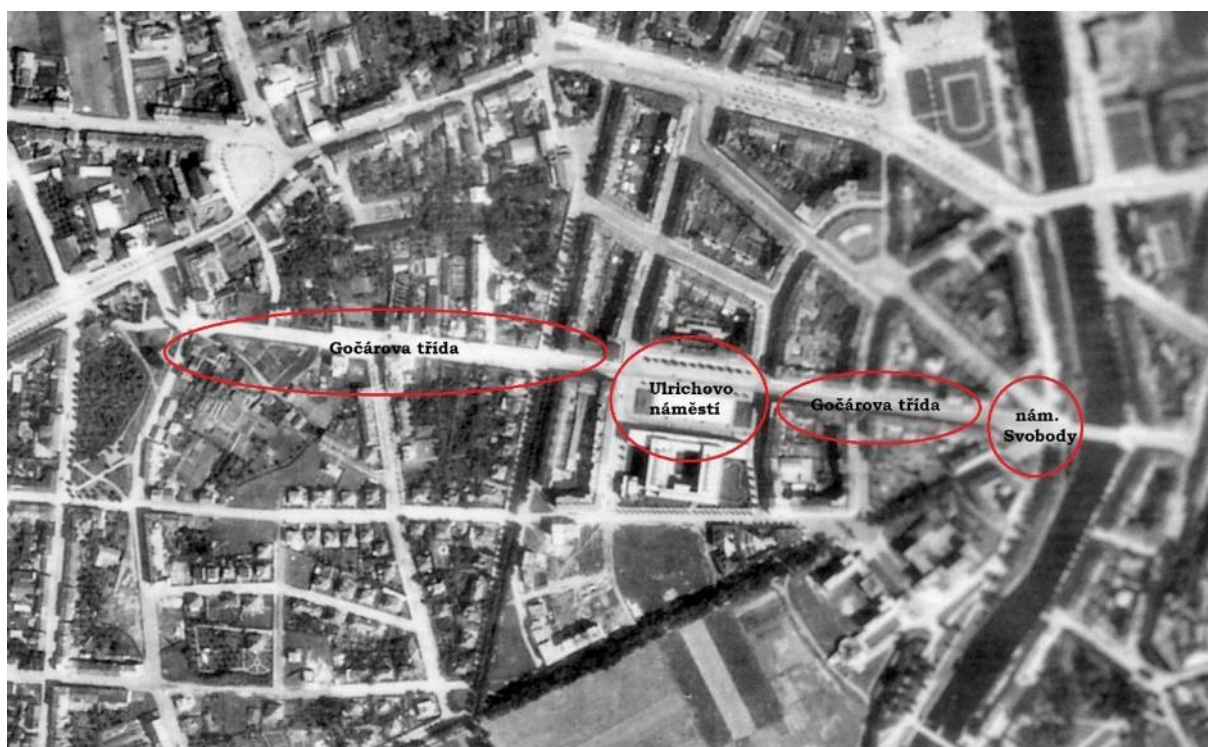
plán 1926

Zdroj: Richter, Semotanová 1998, vlastní úprava

Veřejné prostory ale nejsou v čase stálé – neměnné. Tak, jak se mění a vyvíjí život města, procházejí i veřejné prostory poměrně značnými změnami. Na proměny ústřední soustavy městských prostorů západně od Pražského mostu – náměstí Svobody, Gočárovu třídu a Ulrichovo náměstí se proto zaměří následující text.

Obrázek 5: Zákres jednotlivých veřejných prostorů v leteckém snímku z roku 1937

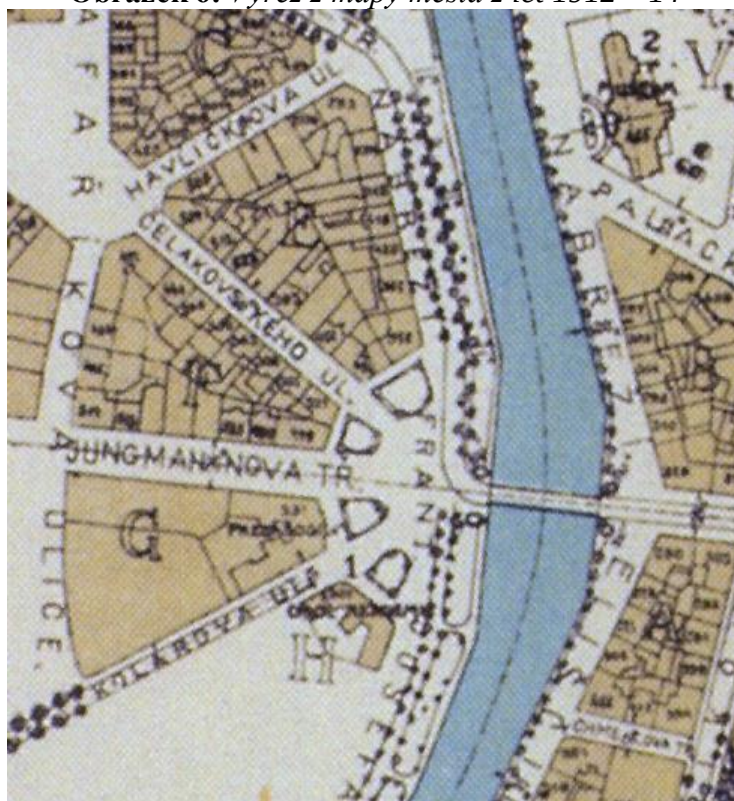

Zdroj: Richter, Semotanová 1998, vlastní úprava

Náměstí Svobody

Prostor náměstí Svobody, původně náměstí Františka Josefa I. se rozkládá na předmostí dnešního Pražského mostu, který v roce 1912 nahradil starší most pevnostní. Je to místo, kam již v dávnější minulosti přicházela k Hradci Králové cesta významově nejdůležitější – cesta od Prahy. K pojetí tohoto místa jako urbanistického prostoru v dnešní podobě mohlo samozřejmě dojít až po zrušení pevnosti a uvolnění pevnostních pozemků pro výstavbu. Prostor byl vymezen již v 1. regulačním plánu města vypracovaném v roce 1890 Josefem Zámečnickem (srov. obrázek č. 1), kde má víceméně lichoběžníkový půdorys s trojicí z něj vycházejících paprskovitě rozvětvených tří základních městských ulic (tvořících klasicistní kompozici „trojzubce“).¹ Již na plánu města k Melicharovu průvodci z let 1912 – 14 má náměstí podobu kruhové výseče blížící se polovině kruhu. Prostor náměstí je vymezen od východu řekou Labe a od severozápadu k jihozápadu budovami vytvářejícími konkávní oblouk o poloměru 75 m. Z prostoru náměstí vychází trojzubec ulic, tj. ulice V Lipkách, Gočárova třída a ulice Švehlova. Ve skutečnosti jde o pětizubec, protože tři základní ulice jsou doplněny dvěma rameny Tylova nábřeží.

Obrázek 6: Výřez z mapy města z let 1912 – 14

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Náměstí obklopují v severozápadní části jednak obytné domy (s občanskou vybaveností v parteru) i monumentální budovy veřejné. Je to zejména původní budova Obchodní akademie od architekta Otakara Béma a Huberta Gessnera, která na náměstí vyrostla v letech 1896 - 97 (budova pak byla ještě přistavována v roce 1923 podle projektu Oldřicha Lisky) a dřívější učitelský ústav od J. Mrázka z let 1899 - 1900 (oba objekty dnes slouží Univerzitě Hradec Králové). Tato budova byla vůbec první budovou, která na pravém břehu Labe po zbourání pevnosti vyrostla. Z architektonicky významných budov vzniká v letech 1908 – 1910 na nároží náměstí Svobody a dnešní Gočárový (dříve Jungmannovy) třídy obytný dům č. 479 od Bohumila Waiganta. Ve hmotě průčelí je zdůrazněn

¹ srov. s obdobnými kompozicemi v Římě na náměstí Popolo či v Petrohradě před Admirálitou

nárožní válcový prvek, což je řešení, které předstihlo architektonický vývoj o více než deset roků. (Benešová, 1984)

Původní úprava parteru náměstí pocházela zřejmě z prvního desetiletí 20. století. Na úpravu náměstí měla nepochybně vliv výstavba nového Pražského mostu v letech 1909 –10. „*Roku 1912 provedeny byly podle Kotěrových návrhů, objednaných starostou (Ulrichem – pozn. autorky), čtyři kiosky u Pražského – tehdy Wilsonova mostu tvořící základ městské péče o důstojný vzhled pouličních prodejen a při této příležitosti vyřešil Jan Kotěra jednak i osvětlení mostu obloukovými lampami a žárovkami na dvou kovových obloucích nad jízdni drahou a na straně vnitřního města (levý břeh) ještě dvěma pylony se žárovkami, jednak vztyčil na zálabském předmostí dva štíhlé a vysoké praporové stožáry, provedené v kovu a na vrcholu s městským znakem.*“ (Herain, 1930)

Obrázek 7: Úprava Tylova nábřeží a náměstí Svobody v roce 1905

Zdroj: Zikmund, Pospíšilová, 2000

Obrázek 8: Kotěrova úprava Pražského mostu roku 1912

Zdroj: Benešová, Toman, Jakl, 2000

Parter náměstí byl rozdělen ulicemi „troj- resp. pětizubce“ do čtyř segmentů. Původní úpravu parteru, dle dochované fotodokumentace, tvořila travnatá plocha lemovaná nízkými geometricky střiženými „bosketovými“ keři. Již v roce 1933 byla úprava zeleně na náměstí změněna. Původní nízké „bosketové“ keře byly doplněny v každém segmentu travnaté plochy trsem šeríkových keřů. Z dostupné fotodokumentace je patrné, že na náměstí se v té době nacházela řada topolů probíhající od severozápadu k jihozápadu prostoru. Podél řeky Labe od severu a od jihu zasahovala do náměstí masivní nábřežní zeleň tvořená dvouřadou alejí lip. Již při formování náměstí byly v jeho parteru umístěny vysoké sloupy městského osvětlení. Jeden z těchto sloupů stál uprostřed plochy a byly na něm umístěny dopravní směrové ukazatele. Tento sloup veřejného osvětlení umístěný na malé refýži lze spatřit ještě na fotografiích z 50. let 20. století, kdy kolem něj projíždějí trolejbusy. (Rezková, 2013) Sloup i s refýží musel být odstraněn při vzrůstajícím dopravním provozu, k čemuž pravděpodobně došlo v průběhu 60. let 20. století, neboť dnes by se nacházel právě uprostřed rušné dopravní křižovatky. Rozvoj automobilismu ve městě způsobil, že bylo z dopravního hlediska potřebné prostor náměstí dopravně zjednodušit, a tak v této době došlo k potlačení dopravního provozu z Pražského mostu do ulice V Lipkách a do Švehlovy ulice. Byly zde zachovány pouze chodníky pro pěší, čímž došlo i k rozšíření travnatých ploch.

Obrázek 9: *Náměstí Svobody v roce 1930*

Zdroj: dobová pohlednice

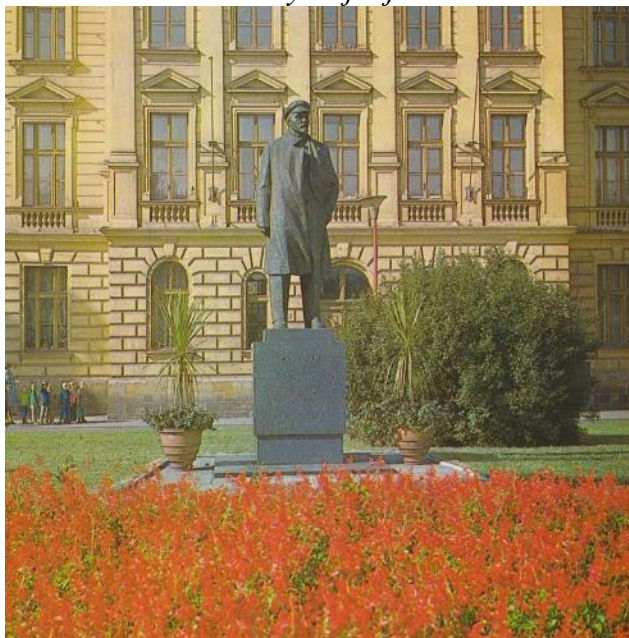
Obrázek 10 *Náměstí Svobody v roce 1950*

Zdroj: Pešek, 2008

Náměstí v polovině 20. století několikrát změnilo svůj název, kdy bylo z původního náměstí Svobody, přejmenovaného za německé okupace na Mozartplatz, po 2. světové válce zpět na náměstí Svobody a nakonec na náměstí V. I. Lenina. Stalo se tak v roce 1970, kdy byla na náměstí – v segmentu mezi Gočárovou třídou a ulicí V Lipkách postavena socha V. I. Lenina, kterou vytvořil sochař A. J. Bělostockij. Socha byla umístěna podle návrhu sovětského architekta A. F. Ignasčenka. Předprostor sochy ze strany od mostu byl vydlážděn řezanými pískovcovými deskami uspořádanými do tvarů benátské dlažby. (Drnovská, 1989) Pamětníci vzpomínají, že v té době fungovaly v kiosku po levé straně Pražského mostu veřejné toalety, které byly po instalaci Leninovy sochy zrušeny, protože Leninova socha byla otočena přímo na ně. Náměstí rovněž získalo novou náplň - stalo se místem pořádání prvomájových slavností. Při těchto slavnostech bývala na západním předmostí Pražského mostu umístěna „čestná“ tribuna tak, že přehrazovala průchod z Gočárový třídy na most a „jásající“ průvod, který přicházel k tribuně čelně z Leninovy (dnešní Gočárový) třídy odbočoval v pravém úhlu vlevo na nábreží. Poslední průvod tudy prošel v roce 1989.

Obrázek 11: *Socha V. I. Lenina na tehdy stejnojmenném náměstí v 1. polovině 70. let*

Zdroj: Hradec Králové, 1976

Leninův pomník byl snesen v roce 1990² a prostor byl opětovně zatravněn. Ve stejné době bylo rovněž zrušeno pojmenování Leninovo a došlo k navrácení předválečného názvu - náměstí Svobody. Ve druhé polovině 90. let 20. století proběhla generální oprava Pražského mostu, který byl vyhlášen technickou památkou. V úpravě parteru došlo pouze k předláždění krátkých úseku chodníků (do ulice V lipkách a do Švehlovy) z původního asfaltového povrchu na žulovou mozaikovou dlažbu šedobílé barevné skladby.

Náměstí slouží jako rušný komunikační prostor, jak pro automobily, tak i pro pěší, kteří se sem soustřeďují na přechodu přes Labe. Náměstím prochází i cyklistická trasa, která vede podél řeky Labe. Její přechod přes Gočárovu třídu na předmostí Pražského mostu by ale nebyl možný, a tak náměstí obkružuje západním směrem.

Od roku 2003 má náměstí Svobody novou funkci – je galerií soch z hořického sochařského sympozia. Nově vytvořené sochy jsou zde umístěny vždy na jeden rok a každoročně se v srpnu při akci s názvem „nábřeží sochařů“ mění.

²socha byla vrácena zpět do Sovětského svazu

Obrázek 12: *Soudobý pohled na náměstí Svobody*

Zdroj: Wikimedia, 2007

Koncepce náměstí Svobody jako náměstí sochařů spjatá s hořickým pískovce se v roce 2010 střetla se snahou města postavit pomník starostovi Františku Ulrichovi. Sochař Stanislav Hanzík, sem umístil sochu sedícího starosty vyvedenou v dioritu. Podle sochařova návrhu měla být umístěna tam, kde dříve stával V. I. Lenin, nakonec ale bylo dílo umístěno na opačné straně. To kvůli stínu vysokých stromů, které vadily slunečním hodinám. Ačkoli obyvatelé města myšlenku Ulrichovy sochy vítali, konečné dílo se setkalo se značným odporem odborné sochařské i laické veřejnosti, a tak 19. července 2011 byla socha včetně slunečních hodin z náměstí převezena do areálu technických služeb.

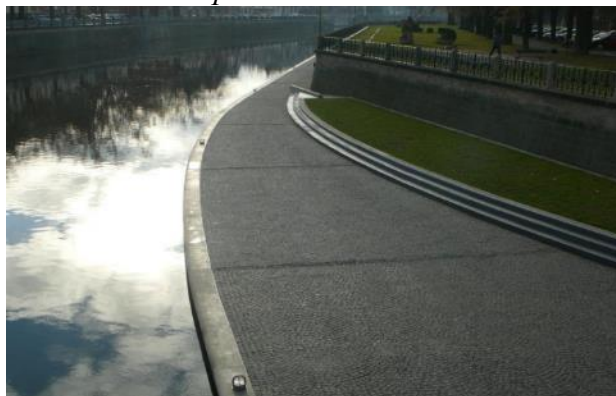
Obrázek 13: *Socha Františka Ulricha na náměstí Svobody*

Zdroj: iDNES, 8. 11. 2010

Poslední provedenou změnou, která se dotkla tváře náměstí Svobody, byla realizace náplavky Labe podle projektu Pavla Zadrobílka z atelieru Žárovka v roce 2012. Základem nového návrhu na kultivaci této atraktivní lokality byla úprava stávajících vstupů a zejména nalezení formy nového hlavního vstupu z prostoru předmostí Pražského mostu. Návrh řešil nový vstup v podobě dvou schodišťových těles o půlkruhovém půdorysu, která jsou symetricky umístěna vzhledem k ose Pražského mostu. K celkové kultivaci náplavek přispívá úprava povrchů, mobiliář i osvětlení.

Obrázek 14 :*Náplavka Labe v roce 2012*

Zdroj: foto Jana Krejzová

Obrázek 15 :*Náplavka cca v roce 1930*

Zdroj: Pešek, 2008

Gočárova třída

Gočárova třída je střední a tudíž i nejvýznamnější ulice, která vychází z trojzubce na náměstí Svobody. Je to zároveň nejvýznamnější městská radiála a důležitá dopravní tepna spojující centrum se západní částí města. Probíhá v přímé linii v délce 1 km a průměrné šířce 20 m v podstatě až do prostoru tzv. kuklenského podjezdu, tam se mírně zatáčí vlevo a pokračuje dál pod názvem Pražská ulice až na samý západní okraj města. I výstavba Gočárovy (původně Jungmannovy) třídy probíhala od východu k západu. Myšlenka vzniku Gočárovy třídy pochází již z prvního regulačního plánu ing. Zámečnicka z roku 1890 a třída sama v podstatě kopíruje pevnostní trasu směřující od mostu (dnes Pražského) západním směrem k předsunutému bastionu. V Zámečnickově plánu třída končí na hranici katastru mezi městem Hradec Králové a tehdejším městysem Pražské Předměstí v podstatě „nijak“ (srov. Obr.

1). Myšlenka hlavního městského bulváru byla nezpochybnitelně rozpracována v dalších regulačních plánech. Generální zastavovací plán města z roku 1911 od Oldřicha Lisky a Václava Rejchla ml. respektuje Zámečnickovu trasu, ale bulvár převádí přes dnešní Střeleckou ulici vedoucí v místech náspu mezi pevnostními sníženinami (kotlinami) a naznačuje jeho přímé pokračování i na katastru Pražského Předměstí (srov. Obr. 2). Gočárův regulační plán z roku 1926 ke kompozici vlastní Gočárovy (resp. Jungmannovy) třídy již nic dalšího nepřidal (srov. Obr. 3). Proměny mezi jednotlivými regulačními plány tak doznává jen dnešní Ulrichovo náměstí ležící 340 -480 m od předmostní Pražského mostu. (O Ulrichově náměstí bude samostatně pojednáno v následující kapitole.)

Výstavba na Gočárově třídě probíhala postupně od počátku 20. století, přibližně do jeho poloviny. Z mapy města z let 1912-14 je patrné, že v této době postoupila výstavba po Šafaříkovu ulici, tj. bylo zastavěno přibližně prvních 200 m ulice. V roce 1923 vzniká podle návrhu Václava a Jana Rejchlových na nároží Gočárovy a Šafaříkovy ulice architektonicky zajímavý objekt YMCA.

Obrázek 16: *Pohled na Gočárovu třídu v roce 1921*

Zdroj: Výřez d dobové pohlednice

Ve 30. letech 20. století byl pak upraven vlastní prostor ulice, kdy sem byla vysazena dvouřadá lipová alej. Bohužel v pozdější době musela tato alej ustoupit dopravnímu provozu. Ještě v 70. letech 20. století byl podniknut pokus umístit do prostoru stromy alespoň v mobilních nádobách umístěných na chodnících. V té době nesla třída jméno Leninova a byla místem, kudy nechávala komunistická nomenklatura každoročně pochodovat prvomájový průvod.

Obrázek 17 :*Průhled do Gočárovvy třídy z Ulrichova nám. cca v 50. letech 20. stol.*

Zdroj: Pešek, 2008

Komunistická péče nesvědčila ani stromům, ani ulici jako takové, takže mobilní nádoby s uschlými stromy byly posléze odstraněny a ulice se změnila na dopravní koridor. Z dopravního hlediska se jednalo o nedělený čtyřpruh s původně komfortními chodníky po obou stranách, které byly cca 7 m široké. Ulice je dodnes dostatečně komfortní nejen pro motorovou dopravu (i při dnešní intenzitě provozu je její kapacita dostatečná), ale i pro další typy dopravy. Z hlediska pěších se nejedná o právě atraktivní trasu, je zde nejen nedostatek liniové zeleně (aleje), ale částečně i nedostatek obchodních a jiných atraktivit. Pěší proto v této části dávají přednost Čelakovského a Švehlově ulici. Proto také při poslední přestavbě byla část chodníku přeměněna na cyklostezku.

Obrázek 18:. *Současný pohled na uspořádání Gočárovy třídy*

Zdroj: vlastní foto

Přibližně v polovině průběhu Gočárový třídy ji protíná Střelecká ulice resp. II. městský (Gočárův) okruh. Ten ji rovněž dělí z hlediska historického vývoje na starší (východní) a novější (západní) část. I když výstavba za II. městským okruhem pokračovala až po II. světové válce již v roce 1932 vykoupilo město Hradec Králové pozemky potřebné pro přímé pokračování Gočárový třídy na katastru sousedního, v té době samostatného Pražského Předměstí. Částka za tuto transakci představovala v tehdejší hodnotě 37 700,- Kč (Hradec Králová, [1934]). Z dochovaných mapových podkladů je patrné, že pro přímý průběh Gočárový třídy v prostoru Pražského Předměstí byly vykupovány nejen pozemky, ale že došlo i k demolici některých budov, které bránili přímému vedení ulice.

Významnou stavbou „nové části“ Gočárový třídy je budova s restaurací AVION postavená v letech 1929 - 30 podle projektu architekta Václava Placáka. Další výstavba a dostavba Gočárový třídy probíhala až v 50. letech 20. stol. podle projektů architektů Břetislava Petránka a Františka Křeliny st., kdy vznikají obytné domy s vestavěnou občanskou vybaveností, čímž došlo k rozšíření centrální části města směrem k nádraží.

Obrázek 19: Pohled na Gočárovu třídu (tehdy třídu Obránců míru) cca v 60. letech 20. stol. (vlevo uprostřed řady domů restaurace AVION)

Zdroj: Pešek, 2008

Jako poslední významná stavba socialistické epochy vzniká na Gočárově třídě Módní dům DON, a to v letech 1969 - 74 podle projektu brněnského architekta Jan Doležala. Tento objekt vytváří ve vyrovnané výškové hladině čelo Gočárový třídy.

Obrázek 20: Dobová fotografie Gočárový třídy s obchodním domem DON

Zdroj: Menec, 1978

Přechod Gočárový třídy přes II. městský okruh resp. Střeleckou ulici neznamenal pouze přelom ve stavebních epochách před a po II. světové válce, ale také setkání s odlišnou urbanistickou koncepcí Pražského Předměstí. Střelecká ulice byla již v období 1. republiky zastavěna výstavnými obytnými vilami navazujícími na lokalitu Farářství pojatou v duchu koncepce Howardova zahradního města. Na nároží Střelecké a Gočárový se tak střetly dva urbanistické světy a celkem bez problémů tu koexistovaly až do počátku 21. století. V roce 2007 se rozhořela vášnivá debata o tomto prostoru v souvislosti s aktivitami pojišťovny Generali, která se rozhodla obě nárožní vily zbourat (blíže in Šilhánková, 2007). Byly uváděny argumenty pro i proti, od osob fundovaných v tom, kterém oboru. Jedni se domnívali, že Gočár by byl Gočárovu třídu raději uzavřel masivním blokem domů, jiní (neméně fundovaní) mílíí, že právě kontrast blokové zástavby na straně jedné a vil na druhé straně křižovatky vytváří to správné městotvorné napětí a právě tak to Gočár zamýšlel. U jižní vily se dosažení její demolice nakonec skutečně podařilo, nicméně odpor místních obyvatel proti zbourání severní vily, známé jako „Vila Anička“ byl natolik silný, že po několikaletých tahačích byl objekt zapsán a seznam památkově chráněných objektů a firma musela od její demolice upustit.

Obrázek 21 *Vila Anička v původní podobě (snímek nedatován)*

Zdroj: Vila Anička, 2012

Otázkou je, proč právě tato secesní vila, která podle řady místních architektů narušuje „nadčasové prostorové uspořádání města“ a „neumožňuje dovršit stavební vývoj Gočárový třídy jako městské třídy (resp. radiální urbanistické osy)“ (blíže in Šilhánková, 2007) byla a je místní veřejností vnímána jako určitý symbol či představitel „genia loci“ měst. Nejlépe to asi lze dokumentovat slovy místních obyvatel: „Urbanista odborník nejsem, bytostně mám rád kolorit našeho města ... jsem pro Aničku... hýčkat, oprašovat... je to kus něhy života Hradce.“ (Šilhánková, 2007) nebo „Andula“ přežila socialistické územní plánování, přežila několik bank, které byly jejími majiteli a které v ní už sídlily. A já doufám a pevně věřím, že přežije i tu arogantní a rozpínavou pojišťovnu, která nemá žádnou úctu k historii. Vila Anička je přeci jen krásná budova, stala se dominantou města a Hradečáci ji mají rádi. A jejím zbouráním by mně zničili kus dětství.“ (Vila Anička, 2012)

Výsledkem diskusí je kompromisní návrh architekta Libora Tomana a Michala Sedláčka, který na jedné straně zachovává Vilu Aničku, ale zároveň oboustranně dostavuje dně skloocelové administrativní budovy, s jejichž výstavbou by se mělo započít v roce 2017. Výsledné řešení, i přes značnou invenci architektů a snahu všech zúčastněných je tak více než diskutabilní, a ať architekt Gočár zamýšlel řešit nároží těchto ulic jakkoli, rozhodně to nebylo takto.

Obrázek 22 *Vizualizace návrhu Administrativního centra Generali*

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

Gočárova třída se ještě v jednom bodě se vymykala požadavkům na klasický (klasicistní) bulvár – ani z jedné strany nemá výrazné pohledové zakončení. Logika trasování Gočárovy třídy je v mnoha směrech zjevná, avšak nasměrovat ji na hradecké věže (katedrálu sv. Ducha a Bílou věž) nebylo možné. Možná vědomí problematičnosti pohledového zakončení vedlo Jana Kotěru k vytvoření kovového oblouku osvětlení na Pražském mostě. Na věže směřuje starší cesta k městu – dnešní Nerudova ulice. (Šilhánková, Šilhánek, 2009) Pohledová dominanta na opačném konci ulice, na západě, právě vzniká. Je to v podstatě pohledová dvoudominanta, jako by Gočárova třída chtěla kompozičně na západě dohnat to, co již na východě dohnat nelze. První – menší dominantou je přestavba křižovatky Gočárovy třídy a Puškinovy a Habrmannovy ulice zv. U Koruny. Název křižovatce dal bývalý kulturní dům Koruna, který se nacházel v nárožním domě čp. 381. Tento název pak inspiroval architekty Patrika Kotase, Marka Prchala a Jaromíra Chmelíka k návrhu nové okružní křižovatka ve tvaru královské koruny. Na konci jednotlivých držáků bude upevněno trakční trolejbusové vedení a v jejím středu bude fontána. Zejména ve večerních hodinách bude krásně nasvícena. Křižovatka by měla být dokončena v roce 2016.

Obrázek 23 Vizualizace křižovatky „Koruna“

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

Druhou, větší dominantou uzavírající západní část Gočárový třídy bude objekt obchodního centra Aupark, k jehož dokončení by rovněž mělo dojít v roce 2016. Projekt navrhla architektonická kancelář Helika a ačkoli její autoři deklarují, že „vznikne moderní, nadčasová architektonická dominanta s vnitřním městským životem“ a že „rozdílné charaktery obklopující zástavbu se promítají do architektonického jazyka fasád – navržené materiály i barevnost odráží odlišný život Gočárový třídy, Puškinovy a Zamenhofovy ulice. Prostředí vzrostlé zeleně, živé městské zástavby a odkazy industriální minulosti se spojují v jeden celek“, působí objekt výtvarně rozpačitým a značně rozbitým dojmem a je více architektonickým zklamáním nevyužitě hřivny atraktivní lokality, než „symbolickým dokončením Gočárový urbanistické myšlenky Hradce Králové“, jak deklarují její autoři. (Hradec Králové City, 2016)

Obrázek 24 *Vizualizace Obchodního centra Aupark*

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

Gočárova třída se tak v poslední době dočkala architektonického uzávěru na západním konci, na řešení jejího středu přestavbou nebo nepřestavbou křižovatky „U Aničky“ se teprve čeká. V budoucnu by bylo možné, uplatní-li se i u nás trend snižování podílu osobní motorové dopravy ve městě, uvažovat i o dalším zkomfortnění Gočárový třídy pro pěší a cyklistickou dopravu a zejména tento městský bulvár opět ozelenit výsadbou jednořadé, nebo ještě lépe dvouřadé aleje. Šlo by toho dosáhnout poměrně jednoduchou úpravou – ponechání pouze dvou jízdních pruhů pro motorovou dopravu a zbylý prostor by se pak využil pro pěší, cyklisty a hlavně pro stromy.

Ulrichovo náměstí

Návrh na vytvoření nového reprezentačního náměstí mimo historické jádro tj. v nové části města – mezi Labem a Pražským Předměstím - se objevil poprvé v soutěžních návrzích na nový regulační plán města z roku 1909 a poté v novém regulačním plánu města z roku 1911 od Václava Rejchla ml. a Oldřicha Lisky (srov. obrázek 2). Ve všech těchto návrzích má náměstí klasickou podobu odpovídající urbanistické estetice konce 19. století. (Srov. např. s ideálními návrhy uspořádání městských prostorů Camillo Sittého.) (Sitte, 2012) V centru náměstí je pak umístěna budova divadla.

Obrázek 25 Soutěžní návrh regulačního plánu Vladimíra Zákrejse, Josefa Šejny a Václava Rejchla ml. z roku 1909 – výřez

Zdroj: Benešová, Toman, Jakl, 2000

Obrázek 26 Soutěžní návrh regulačního plánu Oldřicha Lisky a Otakara Klumpara z roku 1909 – výřez

Zdroj: Potůček, [2009]

K výstavbě náměstí podle regulačního plánu z roku 1911 nicméně přistoupeno nebylo a poli a loukami tak dál procházela pěšina od Hradce Králové na Pražské Předměstí.

Obrázek 27: *Prostor Ulrichova náměstí v roce 1909*

Zdroj: Zikmund, Pospíšilová, 2000

Zcela jiný pohled na uspořádání prostoru Ulrichova náměstí přinesl Josef Gočár v rámci svého regulačního plánu pro tuto část města. V původním Gočárově soutěžním návrhu v soutěži na regulační plán z roku 1925 byla uvažovaná kulturně – společenská funkce náměstí, ale v závislosti na změně stavebníků byla funkční náplň náměstí změněna na centrum obchodu a administrativy (strov. obrázky 3, 27 a 28). (Benešová, 1958) Gočárem navržené náměstí dostalo tvarově jasný obdélný půdorys o rozměrech 170 x 90 m, jímž Gočárova (tehdy Jungmannova) třída prochází mimo osu – posunuta o 25 m severně od osy náměstí. Průběh Gočárovy třídy náměstím byl zdůrazněn alejí lip lemujících ji z každé stany. „Na vrcholech vstupů třídy do náměstí umístil čtyři vertikální hrany obchodních budov, zatímco na delší strany obdélníka položil horizontální hmoty. Prostor Ulrichova náměstí vymezují komunikačně ulice Mánesova a Jeronýmova. „Gočár zde výtvarně uplatnil základní geometrické tvary, tj. přímku, rovinu, pravý úhel a kvádr.“ (Benešová, 1958) Gočár tak posunul tradiční urbanistickou estetiku a tvarosloví k funkcionalistickému pojetí.

Obrázek 28: *Gočárův soutěžní návrh na regulační plán z roku 1925*

Zdroj: Potůček, [2009]

Obrázek 29: *Letecký snímek prostoru Ulrichova náměstí z roku 1937*

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Obrázek 30 : *Perspektivní skica východní části Ulrichova náměstí z Gočárova soutěžního návrhu na regulační plán z roku 1925*

Zdroj: Potůček, [2009]

Náměstí se budovalo na přelomu 20. a 30. let. Na severní straně mu vévodí budova Steinského paláce postavená v letech 1928 - 1929 podle návrhu Otakara Novotného (dnes sídlo ČSOB) a budova Ředitelství státních drah (dnes různé úřady), postavená v letech 1927 - 1932 podle návrhu Josefa Gočára. Nárožní budovy vznikaly postupně, např. pro pojišťovací společnost navrhl objekt Bohumír Kozák v roce 1928. Náměstí bylo dokončeno výstavbou nárožního objektu čp. 854 v roce 1935.

Obrázek 31: Steinského palác po dostavbě (asi 1929 nebo 1930)

Zdroj: Pešek 2008

Obrázek 32: Ulrichovo náměstí po dokončení v roce 1935

Zdroj: dobová pohlednice

Josef Gočár se zabýval úpravou náměstí až do urbanistických detailů jako je např. řešení veřejného osvětlení a drobné architektury. Gočárova úprava náměstí nebyla od dnešního stavu radikálně odlišná, nicméně v průběhu doby zde došlo k několika změnám. Jednou z nich je úprava v severní části náměstí, kde byla podél trasy Gočárovy třídy vytvořena úzká refýž, která oddělovala průjezdný koridor od obslužné komunikace. Na této refýži byly umístěny sloupy veřejného osvětlení. Jižní část náměstí byla symetricky uspořádána na příčnou osu, kterou tvořily vstupy do Steinského paláce a do budovy Ředitelství státních drah. Vlastní plochu náměstí pojal z bílého betonu.³ V jihovýchodní a jihozápadní části prostoru byly travnaté plochy s pěti lavičkami na každé straně. Mezi budovou úřadu a vlastní plochou náměstí byla průjezdní komunikace (stejně jako nyní), pouze parkoviště bylo pouze po jedné straně a bylo kolmé. Na jihovýchodní straně bylo zakončeno poměrně kapacitním stojanem na kola. Veřejné osvětlení tvořily dvě řady po pěti litinových sloupech – přibližně 7 m vysokých, které lemovaly průběh Gočárovy třídy náměstím. Tyto sloupy měly přibližně v jedné třetině své výšky svítidlo, které osvětlovalo chodník – parter prostoru. Další dva sloupy byly umístěny v jižní části plochy – symetricky před vstupem do budovy úřadu. Dvě řady lip, které lemovaly průběh Gočárovy třídy náměstím, byly tvořeny přibližně 20 stromy v každé řadě. Parter většiny objektů, které náměstí lemují, byl v té době věnován obchodním prostorům. Tato úprava parteru vydržela na náměstí až do 70. let.

³ Na této betonové ploše náměstí se v 50. letech 20. století sušilo obilí. (Prokeš, 1992) Což koneckonců dokládá i fotografie umístěná dodnes na schodišti Východočeského muzea.

Obrázek 33: Ulrichovo (tehdy Gottwaldovo) náměstí v 50. letech 20. století

Zdroj: Pešek 2008

Obrázek 34 :Ulrichovo (tehdy v roce 1965)

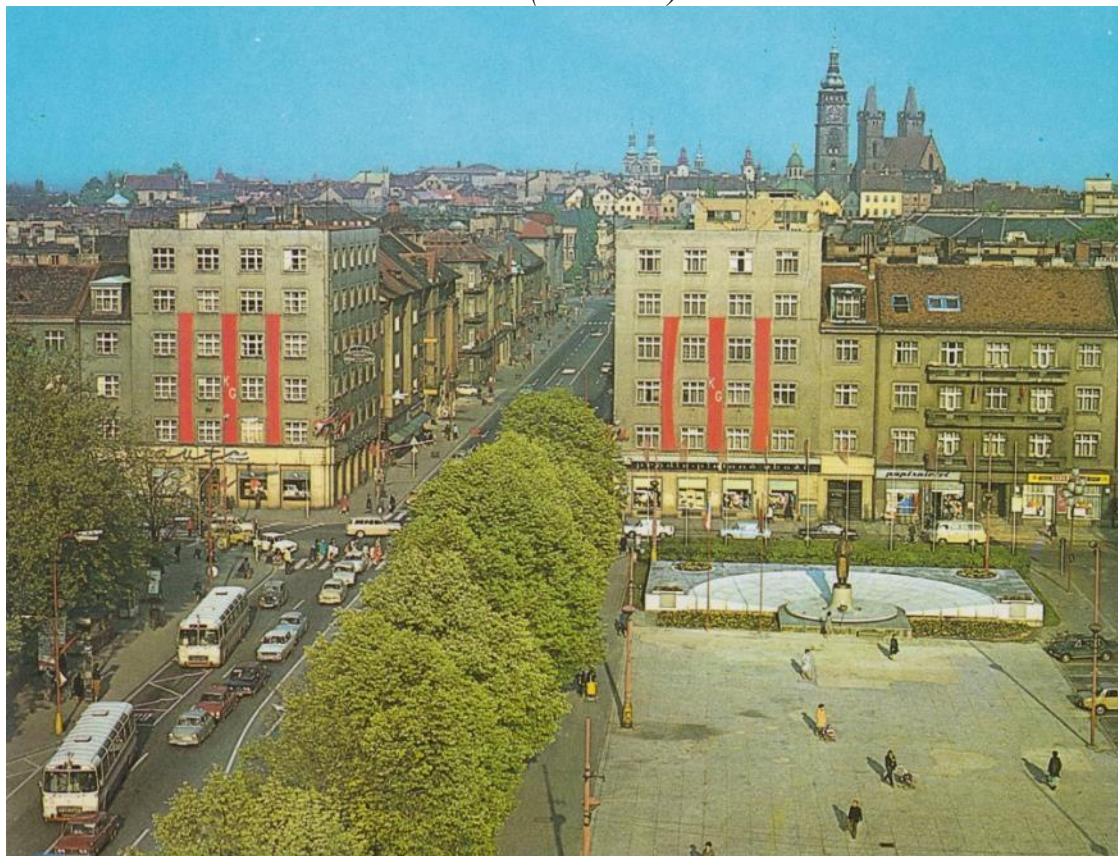

Zdroj: dobová pohlednice

Jižní část náměstí byla upravena podle návrhů architekta Josefa Saala v letech 1972 - 1975. V roce 1973 byl ve východní části postaven bronzový pomník Klementa Gottwalda, který vytvořil Josef Malejovský. Vlastní plocha jižní části náměstí, cca 2.200 m² byla zhotovena z jemně broušených desek šedé mrákotínské žuly a růžové liberecké žuly uspořádaných do architektonických obrazců. Záměr architekta využít jemně broušenou dlažbu, aby vynikla struktura a barevnost kamenné plochy, se ukázal jako velice nepraktický. Zvláště v deštivém a zimním období byla plocha velice kluzká. Naproti pomníku Klementa Gottwalda byl ve stejném období vybudován bazén se dvěma fontánkami z liberecké žuly, které vytvořil B. Šimon. (Drnovská, 1989) Ze stejného materiálu byly i obruby dvanácti květináčů a dvanácti laviček umístěných okolo kamenné plochy. V místech původních dvou osově umístěných sloupů veřejného osvětlení byly umístěny 2x2 stožáry na vlajky. Veškeré sloupy veřejného osvětlení, původně litinové provedené v tmavé barvě, byly nahrazeny novými, výtvarně chudými, ale zato „optimisticky“ provedenými v červené a žluté barvě. Západní a východní část byla dále doplněna řadami subtilních stožárů na vlajkoslavy.⁴ Veškeré tyto úpravy byly provedeny k oslavě 750 letého výročí založení města.

⁴ Tyto vlajkoslavy, které sloužily výhradně při socialistických oslavách, byly odstraněny při rekonstrukci v roce 1992.

Obrázek 35: *Gottwaldovo (Ulrichovo) náměstí v roce 1975*

Zdroj: Hradec Králové, 1976

Úpravy náměstí v 70. letech lze z urbanistického hlediska považovat za nevhodné, protože nesmyslně změnila původní šířkovou orientaci náměstí na orientaci podélnou, ale vzhledem k průběhu Gočárový třídy, vyosenou. Tyto úpravy se zabývaly pouze uspořádáním jižní části náměstí a zcela ignorovaly stranu severní, která mezitím poměrně značně chátrala.

Obrázky 36 a 37: Ze života Gottwaldova náměstí

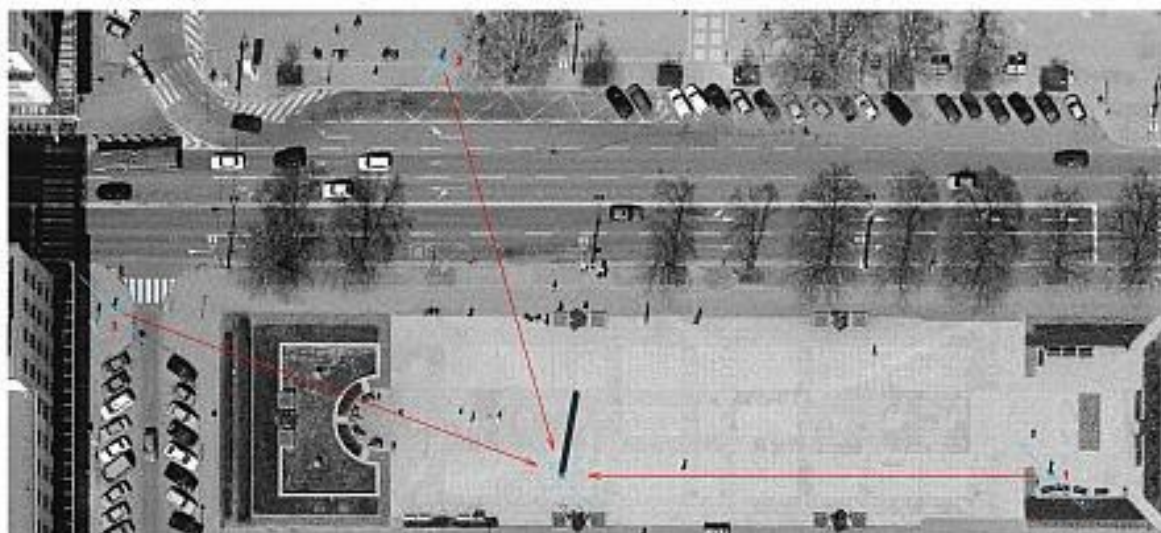

Zdroj: Hradec Králové, 1976

Socha Klementa Gottwalda byla z náměstí odstraněna po listopadové revoluci roku 1989⁵. V této době byl vrácen náměstí jeho původní název, tedy náměstí se opět stalo Ulrichovo. V roce 1992 došlo k řešení úprav jihovýchodní části náměstí – po odstranění soše. V této době byl rovněž zdrsňen povrch kamenné plochy a monumentální lež zcela nepohodlné žulové lavičky nahrazeny mobiliářem dřevěným. V roce 2002 proběhla architektonicko-výtvarná soutěž na figurální pomník Dr. Františka Ulricha, včetně úpravy okolí v lokalitě Ulrichova náměstí, jejímž vítězem se stal akademický sochař Pavel Doskočil ve spolupráci s architektem Alexandrem Wagnerem. Návrh představoval téměř 14 metrový pylon ze zeleného pískovce, na kterém měla být umístěna bronzová socha starosty v životní velikosti při práci za psacím stolem. Na obraz věrné podoby Dr. Františka Ulricha se občané města měli dívat dalekohledy, které měly být na ploše náměstí pevně nasměrovány na jeho portrét. Stavbu sochy se ale nepodařilo projednat s památkáři, a tak z její realizace sešlo. V roce 2010 pak došlo k rekonstrukci kašny v západní části prostoru.

⁵ socha je umístěna spolu s dalšími pomníky socialistické epochy v bývalém vojenském objektu v Ruseku

Obrázek 38: *Návrh pomníku Dr. Františka Ulricha od Pavla Doskočila*

Zdroj: Vítková, 2005

Současná podobě náměstí je uspokojivá, náměstí je dobře udržované, nicméně při bližším pohledu je patrná torzálnost současného řešení jeho parteru – nesourodost severní a jižní strany, pozůstatky změny orientace ze 70. let 20. století. Do budoucna by si jistě tento prostor zasloužil jednotnou úpravu. Jak bylo uvedeno v úvodu této stati, náměstí mělo obchodně – administrativně charakter. Bohužel v současné době funkce administrativní naprosto převažuje, a tak se i v poměrně rušných pracovních dnech jeví jako „mrtvé“ a stěží tu potkáte větší množství lidí.

Obrázek 39: *Ulrichovo náměstí v roce 2010*

Zdroj: foto neznámý autor

Závěr

O urbanistickém vývoji Hradce Králové na prahu 20. století byla již napsána celá řada odborných prací. Byly prozkoumány regulační plány i jednotlivé soutěžní návrhy, které těmto regulačním plánům předcházely, a byla zhodnocena celková urbanistická koncepce města. Poněkud méně již byla prozkoumána a popsána práce zdejších architektů, a pokud tomu tak bylo, soustředily se tyto odborné práce na jejich tvorbu architektonickou. Stranou pak dosud zůstávalo to, co tvoří základní obraz města, tj. veřejné prostory – náměstí, ulice a nábřeží, a to nejen v době jejich vzniku, ale i v proměnách 20. století. Článek se proto zaměřil na tři základní prostory centrálního Hradce Králové, které vznikly v průběhu transformace města z pevnosti na moderní město a na jejich význam pro formování Hradce Králové jako „velkoměsta“, a to na náměstí Svobody, Masarykovo náměstí a Ulrichovo náměstí a představil nejen okolnosti jejich vzniku, ale i jejich proměny až do současnosti. Samozřejmě by si obdobnou pozornost zasloužily další prostory jako je Gočárova či Pospíšilova třída, třída Karla IV., ale i prostory komornější – Baťkovo náměstí, Tylovo nábřeží a mnoho dalších, na které v této práci nebylo místo.

Literatura

- BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780-1980*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. 479 s. Odborná literatura pro učitele.
- BENEŠOVÁ, Marie. *Josef Gočár: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958. 52, [2] s. Nové prameny; Sv. 12.
- BENEŠOVÁ, Marie, JAKL, Jan a TOMAN, František. *Salón republiky: moderní architektura Hradce Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 119 s. ISBN 80-902593-7-5
- DOUBRAVA, Aleš. *Hradec Králové: [fot. publ.]* Praha: Merkur, 1970. 118 s.
- DRNOVSKÁ, Vladimíra. *Kámen v architektuře Hradce Králové ve XX. století*. Středoškolská odborná činnost. Hradec Králové: Gymnázium J. K. Tyla, 1989 (rukopis)
- HERAIN, Karel. *Ulrichův Hradec Králové* in *Umění III*, 1930, str. 289-356
- Hradec Králové City [online] 2016 [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://www.hkcity.cz/administrativni-centrum-generalni-hradec-kralove-gocarova-trida/>
- Hradec Králové: k sedmsetpadesátému výročí založení města a třicátému výročí osvobození Sovětskou armádou v roce MCMLXXV*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1976. [18] s., 176 s. obr. příl. Edícia obrazových fotografických vlastivedných publikací

Hradec Králové, Přehled desetileté práce 1924 – 1934 [Hradec Králové, 1934]

KANĀKA, Josef, ed. a MLYNÁŘ, Karel, ed. *Hradec Králové: přehled desetileté práce 1924-1934*. Hradec Králové: [nákladem města], 1934. 127, [I] s.

MENEC, Zdeněk a CHEBEN, Jaroslav, ed. *Hradec Králové: [Fot. prop. publikace]*. Hradec Králové: Měst. NV, 1978. [41] s., [4] s. příl.

MENEC, Zdeněk a CHYTILOVÁ, Lenka. *Hradec Králové*. Hradec Králové: Městský národní výbor, 1982.

Návrat k odkazu svobody, demokracie a mravnosti, Znovuobnovení sochy TGM v Hradci Králové, Městský národní výbor v Hradci Králové, 1990

Palác YMCA [online] nedatováno [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://dum.ymcahradeckralove.cz/p/historie-domu.html>

PEŠEK, Pavel. *Porovnávací album Hradce Králové* [online] 2008 [cit. 2013-12-29] Dostupné z: <http://www.promenahradce.cz/>

POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus 1895-2009*. [Hradec Králové]: Muzeum východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, [2009]. 152 s. ISBN 978-80-86472-42-3

PROKEŠ, Jiří. *Hradec Králové: Procházka městem*. Hradec Králové: Pevax, 1992. 77 s.

REZKOVÁ, Helena a DITRYCH, Daniel. *Historie městské hromadné dopravy v Hradci Králové 1928-2013*. 1. vyd. Vlkov: Helena Rezková, 2013. 260 s. ISBN 978-80-904449-5-9

RICHTER, Miroslav, SEMOTANOVÁ, Eva. *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 5 – Hradec Králové*. Praha: Historický ústav akademie věd ČR, 1998. ISBN 80-85268-52-3

SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. české vyd. Brno: ÚÚR, 2012. 111 s. ISBN 978-80-87318-21-8

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Veřejné prostory v územně plánovacím procesu*. Vyd. 1. Brno: Vysoké učení technické, Fakulta architektury, Ústav teorie urbanismu, 2003. 144 s. ISBN 80-214-2505-9

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Současná architektura a její vliv na genia loci našich měst. Úvaha o způsobech vnímání města* in Kramářová Z. (ed.) *Člověk, stavba a územní plánování II*, sborník ke kolokviu ČVUT v Praze, Fakulta stavební, 4.5.2007, ISBN 978-80-01-03704-1

ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra a ŠILHÁNEK, Petr. *Ulice, náměstí a nábřeží Hradce Králové*. 1. vyd. [Hradec Králové]: Civitas per populi, 2009. 185 s. ISBN 978-80-903813-8-4.

Urbanistický parter I. IV. celostátní symposium Hradec Králové 1986, Hradec Králové: Český fond výtvarného umění 1986. 112 s.

Vila Anička [online] Literární net Sůvička 3.2.2012 [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://www.suvicka.cz/?p=14119>

VÍTKOVÁ, Martina: *Pavel Doskočil – sloup* [online] 2005 [cit. 2013-12-30] Dostupné z: <http://7fousatychnpiratu.blogspot.cz/>

WIRTH, Zdeněk. *Josef Gočár, Praha: Hradec Králové*. Praha: F. Topič, [mezi 1930 a 1932]. 15 s., 32 l. obr. příl.

ZIKMUND, Jiří a POSPÍŠILOVÁ, Jaroslava. *Fotoalbum města Hradce Králové 1866-1918*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 223 s. ISBN 80-902593-6-7

